ivn KARWIJ

IVN Oost-Veluwezoom | Herfst 2026 | 51e jaargang nr. 3

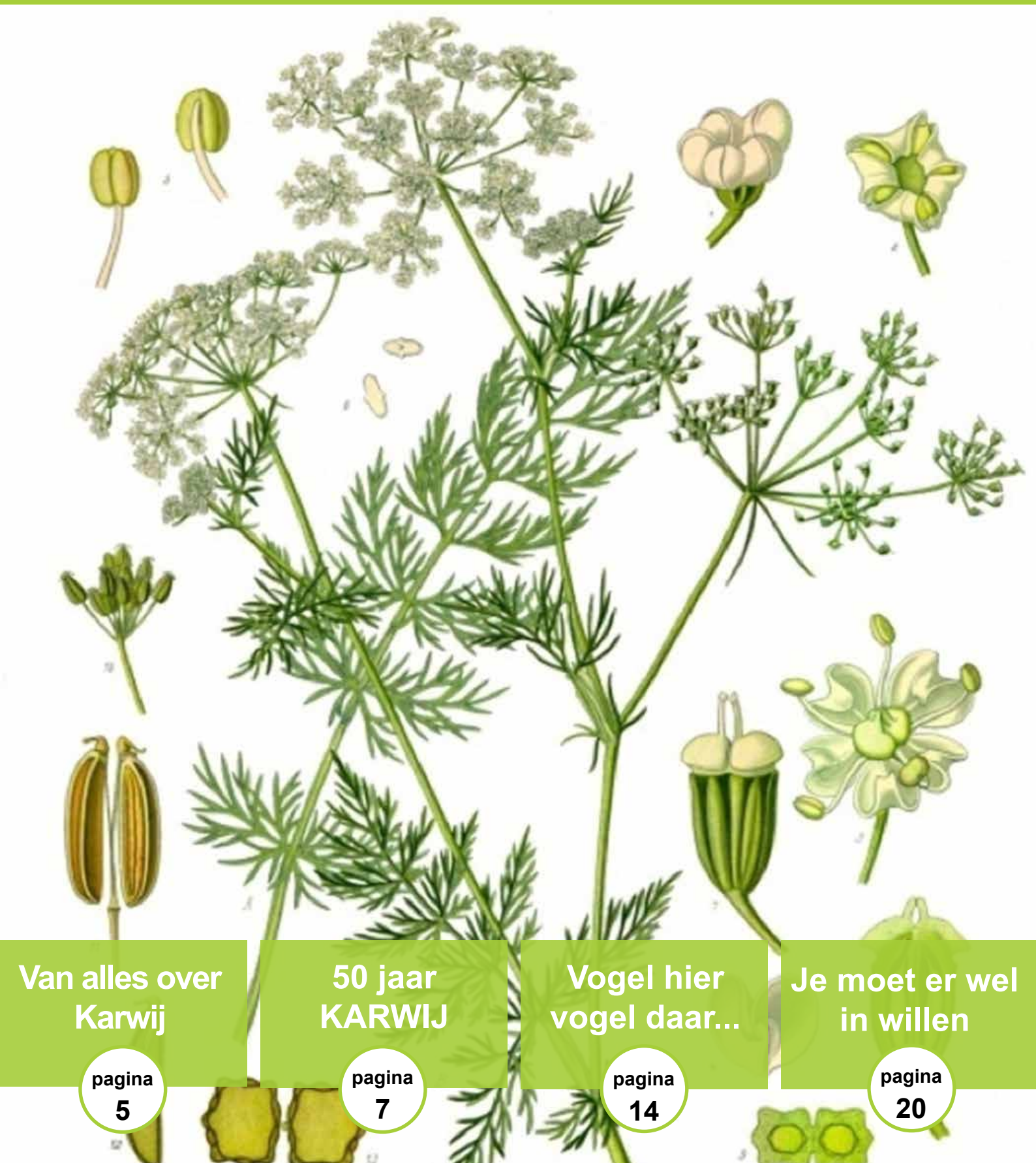

Van alles over Karwij pagina 5

50 jaar KARWIJ pagina 7

Vogel hier vogel daar... pagina 14

Je moet er wel in willen pagina 20

wereld winkel Arnhem-Velp

Bij ons ben je op het juiste adres voor Fairtrade artikelen en (h)eerlijke foodproducten.
Alles gemaakt met respect voor mens en milieu.
Elk produkt met een eigen FAIRHAAL.
Een feestje om te geven en om te ontvangen.
Loop eens binnen en laat je verrassen.

Wereldwijd van betekenis zijn, dichtbij huis
www.dewereldwinkels.nl

EETERIJ de Jutberg

Natuurlijk smakelijk!

Bij Eeterij de Jutberg is het sfeervol genieten van een lunch of diner. Onze gerechten worden "natuurlijk" bereid met verse kruiden uit eigen tuin. Ook met kinderen kunt u bij ons prima terecht. Voor en na het eten kunnen zij lekker uitrazen in de speeltuin of op het springkussen.
Bij Eeterij de Jutberg kunt u ook nog heerlijk nagenieten van een lange wandeling of fietstocht door het nationaalpark De Veluwezoom.

Voor meer informatie: www.eeterijdejutberg.nl

4	Van het bestuur - Redactioneel	14	Vogel hier, vogel daar …
5	Van alles over Karwij - de plant	16	Interesse aanwakkeren
6	Geschiedenis IVN en logo's door de jaren heen	17	IVN mag meer haar zorgen uiten
7	50 jaar KARWIJ, een bloemlezing	18	Een verhaal met plaatje, dat blijft je bij
11	Van verwondering naar respect	20	Je moet er wel ín willen
12	De rioolwaterroute	23	Beeldpoëzie: Grond

Kopij voor het volgende nummer
vóór 15 november 2026 mailen naar
redactiekarwij@ivnoostveluwezoom.nl

KARWIJ verschijnt in maart, juni, september en december.
Artikelen overnemen mag, mits met bronvermelding en onze instemming.
De inhoud weerspiegelt niet altijd de opinie of opvatting van de redactie.
Wilt u KARWIJ alleen digitaal ontvangen? Stuur dan een mailtje naar de penningmeester.

DDJ

Het **beste** uit jouw **onderneming** halen?

Maak kennis met DDJ accountants

www.ddj.nl | (026) 44 33 745 | info@ddj.nl

Sinds 1980 Hoveniers met Passie!

APPELTERN Tuinexpert

⇒ **Beleef**
⇒ **Geniet**
⇒ **Ontspan**

TUIN GELUK COACH

HOVENIERS

gebr. RIJNEVELD b.v.

tuin- terreinverzorging en bestratingen

- Advies en ontwerp
- Tuinaanleg
- Onderhoud

Spankeren 0313-427288
www.rijneveld.nl

Redactie KARWIJ
Anne Jansen, Gerrie Cuijpers, Jeroen Boland
Correcties - Anne Sleeboom
Vormgeving - Bart Riggeling

Aan dit nummer werkten mee:
de geïnterviewden, leden tuingroep, Sophie Hennink en Hanny Braakhekke

Foto omslag:
Carum carvi uit Köhler's Medizinal-Pflanzen 1887 – 1898 (foto Wikimedia Commons)

Bestuur
Voorzitter - Anton Logemann
Secretaris - Jeannette Heinsbroek
Penningmeester - Ruud van de Garde
Publieksactiviteiten - Jeanet van den Barg
Communicatie – Resie Oude Luttikhuis

Secretariaat bestuur
secretaris@ivnoostveluwezoom.nl

Postadres, tevens **locatie voor cursussen en bijspijkeren**
(tenzij anders vermeld):
De Klaproos
Korenbloemstraat 21
6991 VN Rheden

Leden- en donateursadministratie
Lidmaatschap minimaal €25 per jaar
Donatie minimaal €15 per jaar
IBAN NL92 INGB 0001 4172 80 t.n.v.
IVN Oost-Veluwezoom o.v.v. naam lid/donateur
Schriftelijk: penningmeester IVN-OVZ
Schelfhoutlaan 3, 6891 EG Rozendaal
of penningmeester@ivnoostveluwezoom.nl

Opzeggen als lid? Schriftelijk 1 maand voor datum lidmaatschap o.v.v. lidnummer (zie adreskaart Editoo)
Opzeggen als donateur? Schriftelijk vóór 1 dec.

Drukker Editoo B.V. Veenendaal

Van het bestuur

Het is midden in augustus en helaas voor de natuur een extreem droge zomer met weer tropische temperaturen. Toch staat de hei op de Posbank weer volop in bloei zag ik op 12 augustus, toen ik stond te genieten van een prachtige zonsondergang met zonsverduistering. Hopelijk hebben veel andere kijkers ook ontdekt hoe mooi de natuur is (en deze niet beschadigd). Een aantal mensen verwacht dat het een natte herfst wordt, ik hoop dat het al flink geregend heeft als jullie deze KARWIJ lezen!
Het is zomervakantie voor de gidsen-in-opleiding (GIO's) en in september gaat de groep weer verder met het volgende deel van de opleiding. Het bestuur is uitgenodigd kennis te maken met de GIO's tijdens hun eerste mini-excursies. Ik ben twee keer mee geweest met twee verschillende mentorgroepen. En kan alleen maar zeggen dat ook bij hun eerste excursies al erg goed gegidst werd. Ik was alleen al onder de indruk van het in vijf minuten, de tijd die zij per persoon kregen, zoveel kunnen vertellen over het door hen gekozen onderwerp. En als de GIO's met zoveel enthousiasme blijven doorgaan met de gidsenopleiding, dan durf ik wel te voorspellen dat IVN er weer veel goede en actieve gidsen bij krijgt. Regelmatig ga ik mee met excursies van onze gidsen en GIO's en elke keer vergroot ik mijn beperkte kennis over de natuur van de Veluwezoom. En natuurlijk ontdek ik zo alle mooie plekjes die er te vinden zijn.

Jeannette Heinsbroek, secretaris

Van de redactie

Ons ledenblad KARWIJ bestaat dit jaar 50 jaar. Dit laten we als redactie niet ongemerkt passeren. Daarom in dit blad aandacht voor het verleden van ons mooie blad. Zo laten we de logo's zien die door de jaren heen zijn gebruikt. Ook maken we gebruik van mooie pentekeningen die in het verleden het blad illustreerden. Er is een artikel uit KARWIJ nr. 5 uit 1985 over de plant Karwij. Tenslotte is er een bloemlezing van allerlei inhoud uit oudere nummers. En we beginnen met het allereerste redactioneel uit 1976, jullie zien dat het nog niets aan relevantie heeft verloren.

Na enkele maanden voorbereiding is het dan zover; het eerste nummer van ons eigen afdelingsblad ligt voor U. Het is de bedoeling, dat het elke 2 maanden gaat verschijnen. Om de afdelingsaktiviteiten, die de laatste tijd steeds meer toenemen (denkt U maar eens aan het grote aantal aangevraagde wandelingen van het afgelopen najaar) goed te laten verlopen is een goed contact tussen de leden onderling noodzakelijk. We hopen, dat dit contactblad op dat gebied in een behoefte gaat voorzien. Bovendien heeft U er gewoon recht op om te weten wat er in onze afdeling gebeurt. De weerklank, die dit blad onder de leden van onze afdeling vindt is uiteraard afhankelijk van de inhoud en vormgeving. Wil het blad ook werkelijk als contactorgaan fungeren, dan is de medewerking van alle leden nodig. Wat betreft de inhoud hebben wij de volgende ideeën:

- *bestuursmededelingen;*
- *agenda waarin wandelingen, excursies en lezingen worden opgenomen;*
- *nieuws van naburige afdelingen;*
- *verzoeken om medewerking aan bepaalde activiteiten;*
- *resultaten (b.v. in verslagvorm) van lezingen, wandelingen, excursies enz.*
- *aktiviteiten van de natuurwacht (aankondiging bijeenkomsten);*
- *aktiviteiten van de vogelwerkgroep;*
- *bijzondere ervaringen van leden, die op de natuur betrekking hebben;*
- *jaarverslagen en begroting;*
- *vraag en aanbod rubriek van artikelen die betrekking hebben op de natuur.*

Dit alles is slechts te realiseren als we regelmatig kopij van de leden ontvangen. Daarom doen we een beroep op alle leden en niet-leden om eens iets in te zenden; een leuke ervaring of waarneming in de natuur, een verslag van een wandeling, lezing, enz., een natuurhistorische mop, enz. enz. enz. Als U op een bepaald artikel wilt reageren, doe dat dan, want het blad is ***voor alle leden door alle leden en van alle leden.***

Van alles over Karwij - de plant

Deze beschrijving van de soortnaam Karwij van de hand van Truus Zoete is overgenomen uit KARWIJ nr. 5, 1985. Uit de tijd dat Wikipedia nog niet bestond! Voor een natuurgetrouw beeld van de plant, haar bloeiwijze en zaden verwijzen we naar de omslag.

In dit jubileumjaar past het, dacht ik, ook eens aandacht te geven aan de plant KARWIJ. Het was misschien dom van mij, maar ik wist bijv. niet eens dat Kummel en Karwij hetzelfde kruid waren: *Carum carvi*. En wist u dat Komijnzaad echt wat anders is, en alleen vaak ten onrechte Karwijzaad genoemd wordt? Er is overigens wel meer verwarring over Karwij. Want in het ene boekje kom je alleen de naam 'Kummel' tegen, terwijl in een ander alleen maar over 'Karwij' gesproken wordt. Soms worden beide namen weer vermeld. In de encyclopedie stond 'Kummel' voor 'Karwijzaad'.

Enfin, de laatste tijd kwam ik zoveel bijzonderheden over Karwij tegen dat ik dacht dat die wellicht ook voor anderen interessant zijn. Kummel of Karwij behoort tot de schermbloemigen en hoewel het als keukenkruid niet onmisbaar wordt geacht, schijnt het een zeer verrassende smaak aan tal van gerechten te kunnen geven. Ik moet bekennen dat ik tot nu toe alleen nog maar *Kümmelbrot* kende. Het smaakt heerlijk als het vers is en dan met alleen een beetje roomboter erop (overal in Duitsland te koop).

In het kruidenboekje van het Voorlichtingsbureau voor de Voeding[1] kwam ik ook tal van bijzonderheden tegen: volgens een oud bijgeloof geeft Karwij veiligheid, dieven stelen niets dat Karwij bevat. Drankjes getrokken van Karwij, bewaren geliefden voor ontrouw. Voor de marcherende Romeinse legers voorzag Karwij, voor een deel althans, in de benodigde vitamine C.

Veel Karwij werd verwerkt in brood en koeken. Ook werd fruit gebakken met Karwij. Het blad kan worden gebruikt in soepen en salades, zoals de fransen en engelsen in de vijftiende eeuw al deden. De dikke peenvormige wortels kunnen als groente worden gekookt en net als gewone wortels gegeten worden.

Het zaad van Karwij is het meest belangrijk. Het kan worden gebruikt in kool, uien, aardappels, cake, brood, kaassaus, zuurkool, zoetzuur en ui- en vleesgerechten. Het zaad bevordert de spijsvertering en is als zodanig al eeuwenlang bekend.

De aetherische olie uit het karwijzaad bevat carvon, limonen en andere stoffen van terpentijnachtige aard.

Deze olie wordt gebruikt in likeurs en parfumerieën. In de laatste alinea staat dat het zaad van Karwij het meest belangrijk is, maar nóg belangrijker is het zaad van óns "Karwij". Dat het maar in vruchtbare bodem terecht mag komen!

KARWIJ: andere namen hiervoor zijn Geitevoet, Wilde Komijn, Hofkomijn en Wedzaad.
Uit opgravingen heeft men geconstateerd dat Karwij al tijdens de laatste periode van de Steentijd gebruikt werd.

In de bijbel spreekt Jesaja al over het oogsten van Karwij (28:27). Tijdens de Middeleeuwen werd Karwij als geneeskruid in de kloosters gebruikt en in die dagen, maar ook nog lang nadien, was het één van de 'rookkruiden'.
De uit het zaad geperste olie verschafte met brandewijn de beroemde 'kümmel', een likeur die vooral wintersporters wel gedronken zullen hebben.

Karwij dient, door de pittige smaak, nooit gecombineerd te worden met andere kruiden, en slechts matig gebruikt te worden door de amateur!

Karwij

1 *Met "inheems'' worden planten- en boomsoorten bedoeld die al eeuwenlang voorkomen in een gebied.*

Hoe IVN uit de kinderschoenen groeide...

Het Instituut voor Natuurbeschermingseducatie, afgekort IVN, werd in 1960 opgericht. Het kwam voort uit de ‘Bond tegen Verontreiniging van Natuur en Stad’ (1939). Deze Bond had tot doel via ‘natuurwachters’ ongewenst gedrag van bezoekers in natuurgebieden te corrigeren. De IVN-oprichters hadden nauwe betrekkingen met deze ‘Bond’, maar wilden in plaats van ‘corrigeren’ meer ‘educatie bedrijven’.

Op 21 mei 1960 werd op een Buitengewone Algemene Ledenvergadering definitief besloten de ‘Bond van Natuurbeschermingswachten’ te reorganiseren en om te vormen tot het Instituut van Natuurbeschermingseducatie. Deze datum geldt dan ook als de geboortedatum van het I.V.N. In de jaren zestig groeide het I.V.N. gestaag verder uit. In 1962 waren er 32 afdelingen, in 1969 waren het er 69.

1960 - Het I.V.N. kreeg een bureauplek in het statige pand van Natuurmonumenten op de Herengracht 540: een zolderkamer van 20 vierkante meter met drie bureaus. Weinig! Gelukkig kreeg het I.V.N. al snel een andere kamer met eigen archief- en opslagruimte, totaal 80 vierkante meter.

1963 - Natuurmonumenten breidde ook zelf uit en kocht het naastliggende pand op nummer 538, waar het I.V.N. een verdubbeling aan ruimte kreeg.

1967 - Natuurmonumenten breidde verder uit en kocht het pand op nummer 536, waarin het I.V.N. kantoorruimte kreeg. Maar het I.V.N. groeide toch nog verder, waardoor in 1971 een verhuizing noodzakelijk werd. Want ook Natuurmonumenten groeide en had de ruimte zelf nodig!

In herinnering - Koos Bol

Tijdens het samenstellen van deze editie bereikte ons het droevige bericht van het overlijden van Koos Bol. Koos was als coördinator en 'verbinder' lange tijd nauw bij de tuingroep betrokken.

Ieder mens laat zijn stempel achter. Die van Koos was er een van warmte en liefde.
We verwijzen de lezer naar de herinneringstekst op de website ivn.nl-afdeling/oost-veluwezoom-nieuws

50 jaar KARWIJ, een bloemlezing

Sinds ik de taak op me nam om deze bloemlezing samen te stellen, kwam ik erachter dat ik heel veel moest lezen om vervolgens ook heel veel bloemen te ontdekken! Wat een rijkdom aan kennis, mooie verhalen en interessante verslagen is terug te vinden in al die nummers van KARWIJ! Het was lastig om een keuze te maken uit al dit materiaal en daarmee een indruk te geven van wat voor blad het was en ondertussen is geworden. Het levert een tijdsbeeld op van de manier van produceren/ reproduceren, de schrijfstijl, de keuze van onderwerpen en ook de professionalisering van het blad.

Ik heb ervoor gekozen om meer weer te geven uit de eerdere jaren van KARWIJ, dan van de latere jaren.

Selectie en verbindende teksten: Anne Jansen

De start van KARWIJ

Het eerste jaar (1976) had het ‘Kontaktblad van de IVN-afdeling Oost-Veluwezoom’ nog niet de naam Karwij. Die naam prijkte vanaf het tweede nummer van 1977 op het blad. Hierna enkele passages uit het redactioneel van dat nummer:

Het karwei zit erop, het eerste nummer van “KARWIJ” is klaar. Hopelijk vindt U ook, dat het smakelijke kost is geworden. Beetje voor beetje genieten, goed proeven, dan komt de smaak het best tot zijn recht. We willen niet zover gaan dat u de schermbloem KARWIJ de “bloem” van Uw boekenkast, of het “scherm” de paraplu willen noemen, waaronder U Uw IVN karwei kunt klaren, maar KARWIJ is hopelijk voor U wel een smaakmaker voor de natuur, een stimulans om het IVN karwei met nog meer energie aan te pakken.

Natuurwachters

Tegenwoordig zijn ze er niet meer, maar de natuurwachters staan aan de wieg van het IVN. In oudere KARWIJs zijn dan ook regelmatig artikelen opgenomen over de activiteiten van de natuurwachters.

De ontstaansgeschiedenis en de eerste jaren van IVN staan op de bladzijde hiernaast. We staan wat uitgebreider stil bij de meest opvallende activiteit uit die jaren: die van de natuurwachters.’.

In nummer 1 van 1977 een bijdrage van de natuurwachters over hoe het in die tijd reilde en zeilde:

Uit de natuurwachtershoek

Om even terug te gaan in het recente verleden: op 23 oktober 1963 werd officieel de IVN-afdeling Velp opgericht. Er werd een groep wachters geformeerd en een eerste gidsencursus georganiseerd. De instruktie was in handen van de heer Van de Vondeloo, biologiedocent aan het Rhedens lyceum. Als leidraad diende het blauwe IVN-boekje. Wel een verschil met wat een aankomend gids nu wordt voorgehouden! Uit deze nieuwbakken gidsen werden enkelen verzocht de natuurwachtersgroep te versterken.

Het heeft jaren prima gedraaid, aktieve leden, goed bezochte bijeenkomsten in het koetshuis op Heuven en in de schaapskooi te Velp (weet U waar die staat?). Er waren wat problemen helaas, maar het draait nog steeds en gelukkig maar: er is nog veel te doen voor natuurliefhebbers ter bescherming van de levende natuur! Want dat is de opzet “waken tegen het schenden van die natuur door verontreiniging en andere baldadigheid, daarbij in het bijzonder voorlichtend en opvoedend handelende”, zo staat het in het natuurwachtersreglement.

Als je daarbij resultaat bemerkt geeft het voldoening, maar het lukt ook vaak niet. Je merkt wel

dat er raar volk in die natuur rondloopt. Gelukkig bestaat het merendeel toch uit korrekte mensen, die onnadenkend of onwetend iets verkeerd doen en op eerste aanwijzing toegeven en inzien dat dat niet in orde was.

Korrekt optreden: Vooral loslopende honden vormen een probleem, waarbij je vertelt over grondbroeders, reewild en herten. Ik heb helaas vaak de indruk dat mensen je verhaal beamen, de hond aanlijnen …… en om de hoek weer loslaten. Maar ergeren moet je je niet en opwinden nog minder. Er zijn wat die honden betreft ook doorgewinterde recidivisten, waar geen eer aan te behalen is. De kunst is dan ook om een diskussie tijdig te staken als geen resultaat te verwachten is. Je moet niet op alle slakken zout leggen, weten wie de terreinbeheerder is en wat die goed of fout vindt, altijd de mensen korrekt teqemoet treden en je vooral niet bemoeien met wat op stroperij lijkt; daar zijn anderen voor! Het is helemaal niet nodig om in het groen gekleed te gaan kompleet met ganzenveer op de hoed. Samen met moeders op de wandeling zie je ook een heleboel!

Pootjes bezeren: Nog een enkele ervaring - een heel gezin met een loslopende hond in het onzaliqe bos, net voorbij het wildrooster. Ik spreek ze aan: hebt U dat bord hond vasthouden niet gezien? "Ja- wel, dat hebben we gedaan". Die dachten dat ze bij Natuurmonumenten bezorgd waren dat honden hun pootjes zouden bezeren tussen de roosters!

Pietluttig: Een ander gezin dwars door een stuk bouwland met jonge rogge, een hand of twee hoog. Ik zeg tegen meneer: U hebt hier alleen toegang op wegen en paden en zeker niet op bouwland zoals U nu doet. Nou hij maakte zelf wel uit waar hij zou lopen. Bij ons in Haarlem zijn ze niet zo pietluttig, dat ze daar wat van zeggen.

Zou het waar wezen? Nou, we blijven lachen en gewoon doorgaan.

In nr 5 van 1977 lees ik:

Natuurwachters gaan op 8 oktober de natuur ontdoen van de overblijfselen van onze welvaartsstaat. Het is de bedoeling dit te herhalen.

De Natuurwachters bestaan inmiddels al vele jaren niet meer, de reden: het publiek werd in vele gevallen te agressief en het werk daardoor te riskant.

De gidsencursussen

Aan de gidsencursussen wordt door de jaren heen veel aandacht besteed in KARWIJ. Het eerste artikel dat ik erover vond stond in nummer 3 van 1976, een stukje ervan is hierna weergegeven:

Zoals intussen wel algemeen bekend zal zijn start onze afdeling in augustus weer met een natuurgidsencursus. Het is in het verleden steeds weer gebleken dat er grote belangstelling bestaat voor een dergelijke cursus, maar beseft men echter wat de bedoeling is en wat er allemaal van een gids verwacht wordt, dan blijkt het aantal aktieve belangstellenden aanzienlijk te dalen…

In elk geval worden de cursussen steeds professioneler (1977-1):

De nieuwe projector en het dito scherm konden in bedrijf worden gesteld bij een 7-tal lezingen op scholen, terwijl bij de opleiding voor de nieuwe gidsen een en ander ook zeer van pas kwam..

De IVN-tuin

Het feit dat we als IVN Oost-Veluwezoom beschikken over een heemtuin is heel bijzonder. In de loop der jaren hebben zeer veel mensen zich daarvoor ingezet. De tuin is in elk geval ook een belangrijk en steeds terugkerend onderwerp in KARWIJ. Hierna enkele korte fragmenten hierover:

Het begint in nr 5 van 1978 met een vraag van het bestuur:

Wie heeft verstand van het aanleggen en onderhouden van een heemtuin, wilde plantentuin of edukatieve tuin? Wie zou zich daar in de toekomst eventueel mee bezig willen houden?

In die tijd was Han Blok voorzitter van IVN Oost-Veluwezoom, naar ik begrijp zo'n beetje de meest actieve voorzitter die we ooit hebben gehad.

In het verslag van de najaarsvergadering van 1978 het volgende:

Naar aanleiding van het bezoek aan de heemtuin bij 'Schaloen' in Zuid-Limburg, vroeg de heer Blok zich af of zoiets misschien in wat kleinere opzet ook niet hier te verwezenlijken is, bijv. op een terrein van Natuurmonumenten bij de Heurne. En voor wat het onderhoud betreft met medewerking van de gemeente. Het IVN zou dan moeten zorgen voor de inrichting en later voor de educatieve begeleiding. Het wordt een aantrekkelijk plan gevonden maar van verschillende kanten is er al op gewezen dat een zeer degelijke voorbereiding noodzakelijk is. Men zou er een deskundige voor aan moeten trekken. Ook als de tuin er is zal er steeds veel aandacht en tijd aan besteed moeten worden. Mej. te Dorsthorst zal de aktiviteiten om tot een plan te komen, coördineren. Verschillende mensen hebben hun medewerking al toegezegd.

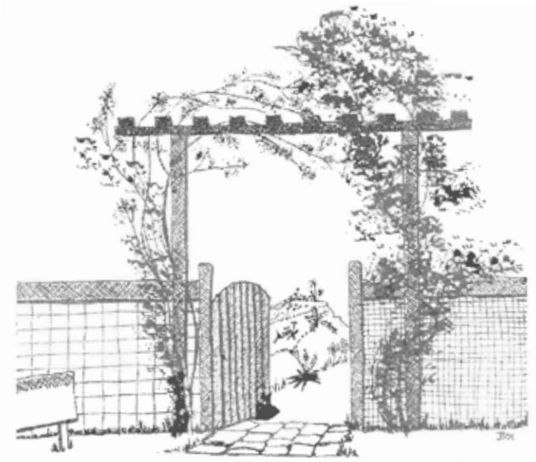

Toegang IVN-tuin

In nr 4 van 1979 wordt gemeld dat er een locatie voor de heemtuin gevonden is. Daarna worden er regelmatig vrijwilligers gevraagd voor hulp bij de aanleg van de tuin, af en toe wordt melding gemaakt van het moeizame proces om alles gedaan te krijgen. Maar in 1983 is het dan zover: op 26 juni wordt de heemtuin, of educatieve tuin, officieel geopend.

……en soms wordt het een beetje politiek

Zie het redactioneel uit 1989-3:

Naar aanleiding van het door de kleinste coalitiefractie uitgesproken wantrouwen tegen het door de regering aangekondigde beleid de Nederlandse automobielforens via zijn portemonnaie milieubewuster te willen maken[1],, gaf premier Lubbers op 2 mei jI. rond middernacht te kennen het ontslag van zijn kabinet aan de koningin te zullen aanbieden. Nauwelijks anderhalve dag later trok het Nederlandse volk in een spontane en massale demonstratie. wandelend en fietsend erop uit, om aan te geven dat het best bereid was de auto te laten staan.

1 Kabinetscrisis 1989: het reiskostenforfait
Op 3 mei 1989 kwam er een einde aan bijna zeven jaar samenwerking tussen CDA en VVD onder minister-president Ruud Lubbers.
De VVD-fractie kon zich niet vinden in het door het kabinet genomen besluit over afschaffing van het reiskostenforfait.

Toegegeven, het weer was er naar maar de harde kern van de demonstranten zou er ook in stromende regen eropuit getrokken zijn. Vermoeid en stijf van de ongewone lichaamsbeweging, geschrokken van de eigen reaktie en in het besef dat demonstraties aan overtuigingskracht verliezen als zij te veel herhaald worden, deed iedereen op 5 mei weer gewoon. Voor de redaktie van Karwij was de spontane aktie echter hartverwarmend, en een teken dat wij op de goede weg zijn. Immers, trachten wij niet als IVN middels educatie positieve gedragsverandering t.a.v. het milieu te stimuleren? En laten wij zelf al niet de auto staan, tenzij het koud is, waait of regent, of wij te lang moeten lopen of fietsen of anderszins te lang onderweg zijn …? Oh zo!

Help: geen internet of e-mail!

In grofweg de eerste helft van het bestaan van KARWIJ werd geen gebruik gemaakt van digitale communicatie. In de KARWIJ trof ik dan ook regelmatig dit soort strookjes:

OPGAVESTROOK: Z.O.Z.

Ik geef mij op voor de Heidenschoonsdag op 4 april 1992.

Naam : .....
Adres : .....
Telefoon : .....
Aantal personen: ...
Naam introducee: ..... Handtekening:
.....

-8-

Ja, ik wil graag komen helpen met wilgenknotten ! Z.O.Z.

Naam : .....
Adres : .....

Ik neem geen/wel *) introducees mee.
*) Aantal introducees: ..

Deze strook zenden aan: Joop van Driel, Pinkelseweg 3, Rheden. tel. 08309-52775
Leen Pols, Arnhemseweg 106, Rheden, tel. 08309-51659

-7-

Deze strookjes uit het eerste nummer van 1992 zijn bijzonder, ze waren tweezijdig afgedrukt en je kon je dus tegelijk voor twee activiteiten aanmelden. Soms werd KARWIJ gebruikt als Marktplaats, zie onderstaand bericht uit KARWIJ nr 1 van 1989!

GEVRAAGD: FOTO-SNIJ-APPARAAT

Wie heeft ergens in een kast een foto-snij-apparaat dat hij niet meer gebruikt en ook wel kwijt wil?

Bernard Wienk wil het dolgraag van u overnemen. Hij heeft het nodig voor zijn "thuis-boekbinderij". Telefoontjes naar: [... etcetera ...]

Digitale agendaverzoeken waren nog niet mogelijk, geen probleem.

De ‘Merlin’-app om vogelgeluiden te herkennen bestond nog niet, daar was een andere oplossing voor.

Voer voor vogelliefhebbers
Onze afdeling heeft de beschikking gekregen over 18 grammofoonplaatjes, waarop in totaal 166 vogels te beluisteren vallen. Bovendien is er bij elk vogelgeluid een summiere toelichting. De plaatjes zijn per 5 stuks te leen.

In KARWIJ over KARWIJ

KARWIJ verscheen in de jaren 1976 – 2005 zes keer per jaar. Daarna tot 2012 vijf keer en de laatste jaren is het een kwartaalblad geworden. Wat de omvang betreft is al jarenlang het streven om het tot 20 pagina’s te beperken (soms is het lastig om dat aantal te halen, soms is er veel meer materiaal). In de loop der jaren wordt de uitvoering steeds professioneler. In 1978 wordt een eigen stencilmachine aangeschaft (met subsidie van het landelijk bureau). Op een gegeven moment wordt er een elektrische typemachine aangeschaft. Het drukken gaat over op off-set en vanaf 1995 wordt KARWIJ op de computer vervaardigd. Vanaf 2013 verandert het van een zwart-wit naar een kleurenblad. De illustraties wijzigen van geen, naar mooie zwart-wit tekeningen naar de prachtige foto’s die we nu hebben.

In het redactioneel van nr 2 uit 1983:

We voelen ons als redaktie wel gevleid door de volgende regels die we lazen in de laatste Convolvulus, het blad van de KNNV afdeling Arnhem. “Onze redaktie wordt jaloers als ze ziet wat een interessante en instructieve artikelen de IVN-afdeling Oost-Veluwezoom in haar orgaan, Karwij, kan publiceren. En dat met een aantal leden dat nauwelijks het zesde deel van het onze is.”

In het jubileumnummer (nr 4 uit 1988, in verband met 25 jaar IVN Oost-Veluwezoom)

Contactblad Karwij: Dit is steeds groter gegroeid! De huidige redaktie heeft vaak moeite om alle voorradige materiaal en kopij in de toegestane 20 bladzijden te stoppen. Het is mij gebleken dat Karwij, behalve als contactblad voor de leden van onze afdeling, ook steeds meer een informatief karakter heeft gekregen. In de afgelopen jaren is ons door andere afdelingen wel eens verteld dat zij Karwij hoog aanslaan, de kwaliteit zeer goed vinden en het steeds grotere aantal donateurs lezers bevestigt dit geluid. We hebben abonnees tot in Amsterdam toe!

Rubrieken en gedichten

Door de jaren heen zijn er allerlei rubrieken geweest, waarvan sommige zeer veel jaren de Karwij hebben verrijkt. Enkele rubrieken die zeer lang hebben bestaan zijn: *Kijken en kennen* (werd later: Kijken is kennen), *Het weten waard, Koos ziet ze vliegen.*

Ook stonden er vaak gedichten in ons blad. Soms ‘geleend’ van professionele dichters, vaak ook van leden zelf. Een voorbeeld hieronder.

HERFST

Dat van die vallende bladeren
en die mooie kleuren
en die paddenstoelen
en die rotregen
weten ze allang

Dat van die trekkende vogels
en die beukennootjes,
eikels en kastanjes
weten ze ook allang

Stond het niet in zoveel boekjes
die ze steeds voor moesten lezen
om te leren?

Misschien kunnen we ze leren
te ruiken en te voelen in de bosgrond
Het leven en de dood daarin
Kijk, voor de bladeren doodgaan
krijgen ze een mooie jas
zullen we de mooiste zoeken?

Tineke Havinga

Van verwondering naar respect

Sophie volgt momenteel de Natuurgidsenopleiding van de afdelingen Arnhem, Eerbeek en Oost-Veluwezoom. Ze behoort als 28-jarige tot een, voor IVN-begrippen, zeer jonge generatie. Mede daarom laten we haar graag aan het woord in deze editie. De bijdrage is gestructureerd rond een viertal vragen. Ook heeft Sophie op onze uitnodiging een bijzondere natuurervaring gedeeld. Hiervoor is een plekje gereserveerd in de volgende editie.

Wat is je drijfveer om de gidsenopleiding te volgen?
Mijn drijfveer om de NGO te volgen is, dat ik mijn verwondering voor de natuur en het leven met andere mensen wil delen. Ik hoop dat door verwondering respect ontstaat en daarmee de ambitie om te beschermen wat kwetsbaar is.

Vind je dat kennis, begrip en waardering van natuur belangrijker zijn dan, zeg, tien jaar geleden?
Nee, ik denk dat het destijds misschien wel belangrijker was. Hoe eerder we collectief begonnen om andere dieren als wezens met een eigen belevingswereld en eigen doelen en wensen te zien en hen als zodanig te respecteren, hoe eerder we iets waren gaan doen aan de massale vernietiging van leefgebieden. Zonder natuur is er geen leven mogelijk. Zonder insecten hebben we geen eten, zo simpel is het en zo simpel is het denk ik altijd al geweest.

Hoe ziet jouw gidsengroep eruit? Hoeveel mensen, leeftijd, eventueel achtergrond of kennis van natuuraspecten.
De gidsengroep is heel divers. Mijn mentorgroepsgenoot Mees en ik zijn de jongsten, we worden allebei dit jaar 28. Ik weet eigenlijk niet hoe oud de oudste persoon is, maar ik denk rond de 70. Ik heb verder geen statistieken van de groepssamenstelling, dus daar kan ik geen onderbouwde uitspraken over doen.

Vertel over wat je zoal hebt gedaan en waar je nu mee bezig bent.
Tijdens de gidsenopleiding hebben we een aantal oefenexcursies gedaan met onze mentorgroep. Tijdens deze excursies heb ik mij als doel gesteld mijn groepsgenoten te stimuleren zintuigen te gebruiken die minder voor de hand liggen bij natuurbeleving; reuk en smaak.
Bij de eerste mini-excursie heb ik een natuurmoment met educatie gecombineerd, door mijn groepsgenoten te vragen dingen te zoeken met een geur en dingen mee te nemen die hen opvielen. Daarna heb ik iets verteld over de verwerking van geurinformatie in de hersenen.
Bij de tweede excursie heb ik over eetbare planten verteld, we hebben hondsdraf gezocht en geproefd van hondsdrafchocola die ik de avond van tevoren met hondsdraf uit mijn tuin had bereid. Momenteel hebben we even pauze vanwege de zomervakantie, maar het onderzoek in mijn ‘eigen gebied’ gaat door. Het eigen gebied is een stukje natuur van maximaal een half voetbalveld in omvang dat bij voorkeur op loopafstand van onze woonlocatie ligt, waar we gedurende een aantal maanden minimaal tweewekelijks moeten bekijken wat er allemaal groeit en gaande is. Dit is zeer interessant. Meestal hang ik ruim twee uur rond bij mijn eigen gebied wanneer ik daar voor onderzoek naartoe ga. Ik loop er ook regelmatig langs wanneer ik met mijn honden uitga. Een paar weken geleden heb ik de macrofauna in de poel bekeken en ik ben van plan binnenkort ook microfauna te bestuderen.

Ontluikende lariks in Sophies onderzoeksgebied

Na de zomerstop beginnen we ook met werken aan de educatieve eindopdracht. Het is de bedoeling dat we dan een product ontwikkelen waar IVN iets aan heeft, bijvoorbeeld om bij excursies te gebruiken. Welke vorm dat precies gaat krijgen weet ik nog niet, maar ik zou graag iets ontwikkelen wat kan helpen om natuurbeleving toegankelijker te maken voor mensen die slecht ter been zijn en bijvoorbeeld gebonden zijn aan rolstoel of scootmobiel.

Tekst: Sophie Hennink

De rioolwaterroute

De waterwerkgroep in oprichting organiseerde dit voorjaar een lezing door Nicole Otten van Waterschap Rijn en IJssel. Wij wilden ons daarna graag informeren over de route van ons (riool)water. Daar is de waterzuivering een belangrijke schakel in. Zo gezegd, zo gedaan. Een excursie naar waterzuivering Nieuwgraaf in Duiven werd geregeld en dat was wel heel interessant!

Bij aankomst kregen we een presentatie over zowel het Waterschap Rijn en IJssel als over het waterzuiveringsproces. Dat laatste hebben we dus nu eens goed bekeken - en geroken.
Vanuit woonwijken, platteland en industrie stroomt het riool- en ander afvalwater naar de zuiveringsinstallatie. En dat zijn behoorlijk wat liters! Op dagen dat het veel regent, komt er zelfs een overmaat aan water binnen, omdat veel kolken, putten en regenpijpen nog niet zijn afgekoppeld. Dat kan voor de nodige problemen zorgen als de maximale capaciteit van de waterzuivering bereikt wordt.

Zuinig met (grijs) water

Waterschappen roepen op om water zoveel mogelijk vast te houden en niet zomaar weg te laten lopen, zowel in huis als de neerslag buitenshuis. Wees zuinig op de kwaliteit en beschikbaarheid van water. Maak gebruik van regenwater. Hergebruik ´grijs water': vang douchewater en ander nog schoon gebruikt water op om bijvoorbeeld het toilet door te spoelen of om planten water te geven.

Het begint met het riool

Hoewel officieel volgens het waterschap alleen de 3 P's (Poep, Pies en Pleepapier) door de wc mogen, komt behoorlijk wat ander materiaal ook in het riool. De eerste stap van de zuivering is dan ook de mechanische zuivering, om alles wat groter is dan een halve centimeter (ja, ja: maandverband, horloges, telefoons, plastic, vet en veel meer) uit het water te verwijderen. Daar komt al behoorlijk wat uit dat zó in de container en naar de afvalverwerking gaat! Daarna gaat het naar een bezinkvat waar met name vet en kleinere ongewenstheden worden verwijderd en gescheiden van het rioolwater. Dan komt de bacteriologische afbraak van het afvalwater. Dat gaat via ontzettend grote bakken, waarin het water langzaam in beweging wordt gehouden en slib van organisch materiaal uitzakt. Dit slib, dat ook bij de volgende, schonere stappen gescheiden wordt, gaat naar een biogasinstallatie van de AVR en na vergisting worden de resten daarvan verbrand. De bacteriologische omzetting gebeurt eerst met bacteriën die zonder zuurstof werken (anaeroob) en daarna een stap met bacteriën die wél zuurstof nodig hebben om ons vuil om te zetten. Uiteindelijk komt er bij elke stap schoner water uit dan erin gaat, totdat het de kwaliteit heeft van oppervlaktewater en via beekjes en vijvers in de IJssel stroomt.

De waterzuivering Nieuwgraaf van boven gezien:
links mechanische zuivering, in het midden bezinkbekkens

Een druppel afvalwater in het riool doet er zo drie dagen over om door het hele zuiveringssysteem te lopen. Per dag wordt er in Duiven op deze wijze een grote hoeveelheid rioolwater verwerkt. Het afvalwater dat terugstroomt in de IJssel bevat voedingsstoffen en nog sommige vervuilende stoffen. Het lukt nog niet om alle vervuilende stoffen, zoals medicijnen, uit het water te filteren of om te zetten en deze gaan dus helaas met het schone water mee de IJssel in. De waterzuivering in Winterswijk kan medicijnresten al wel uit het water halen. Ook andere rioolwaterzuiveringen werken hieraan.

Op de plek zelf

Het is spannend om bij de laatste fase van het zuiveren op roosters over de bak met bruine drab heen te lopen en de rioolgeur op te snuiven. Vanuit de laatste bak stroomt het water langzaam over de rand. Het bezinksel gaat naar de AVR en het schone water vervolgt zijn weg naar de IJssel. Het was een leerzame rondleiding die de ogen opent in deze tijd van vervuiling en duurzaamheid. Het hergebruik van slib voor biogas en de opwek van eigen duurzame energie door twee windmolens zijn stappen die het proces aardig verduurzamen.

Leuk detail is dat in de laatste bak met schoon water kuifeendjes en andere watervogels zwemmen. En dan zie je die grote grasvelden om de tanks heen waar nog prachtig kruidenrijk grasland of een bloemenweide van gemaakt kan worden! Dat wordt misschien wel de volgende stap.

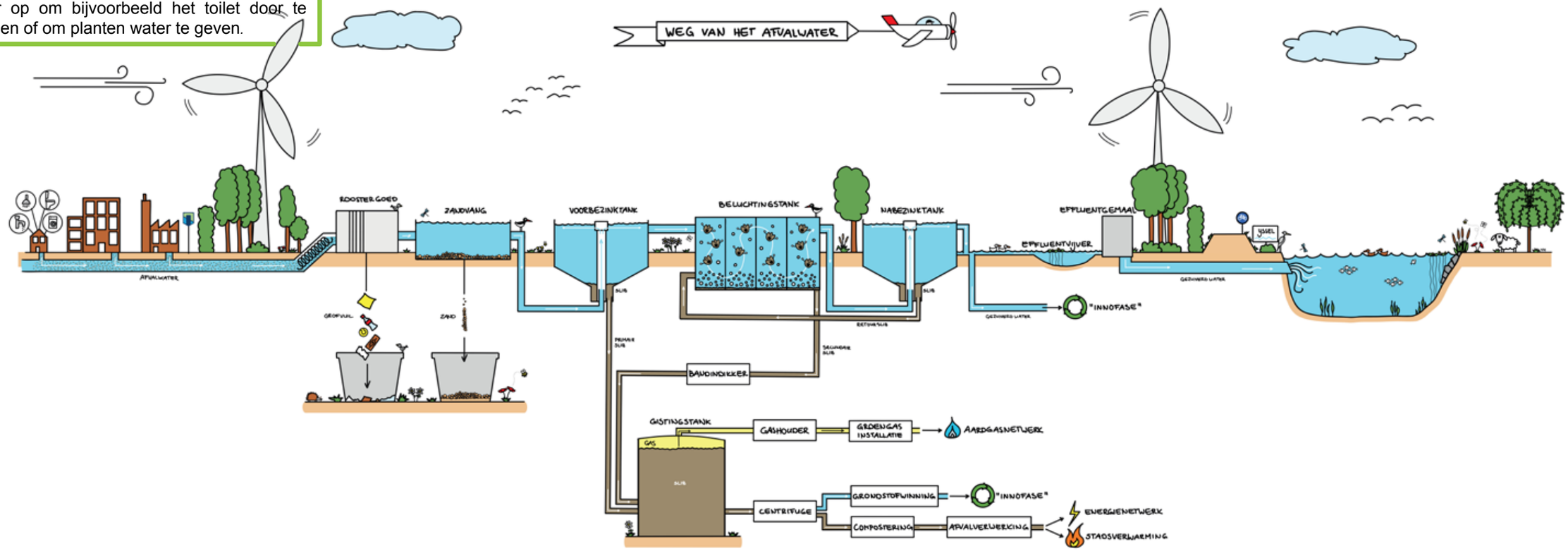

Dan rest ons na terugkeer alleen nog de opgave zo min mogelijk afvalwater te produceren.

Lijkt het je na dit verhaal interessant ook deel te nemen aan de werkgroep water, mail dan naar water@ivnoostveluwezoom.nl

Tekst: Hanny Braakhekke, Waterwerkgroep
Beeld: luchtfoto Google, muurschildering 'Weg van het afvalwater' door Yvonne Heijneman

Waterschap Rijn en IJssel
Het werkgebied van Waterschap Rijn en IJssel beslaat 21 gemeenten in Gelderland en een klein deel van Overijssel. In het werkgebied vallen ook de rivieren, stuwen en gemalen. Dit waterschap heeft 13 zuiveringsinstallaties in bedrijf.
Om de vier jaar worden verkiezingen voor het algemeen bestuur van het waterschap gehouden op dezelfde dag als de Provinciale Staten. De volgende keer is op 17 maart 2027.
Veel kiezers hebben geen idee hoe belangrijk het waterschap voor ons is. Dus, wat doet het waterschap voor ons?

- Zuiveren van afvalwater zoals beschreven, en de controle hierop
- Bescherming tegen water door versterken van dijken, het onderhoud ervan en controle op scheuren en gaten in de dijken
- Vaarwegbeheer: baggeren en onderhoud van sluizen, bruggen en oevers van kleinere rivieren
- Aanpassen aan het veranderend klimaat door gebieden anders in te richten en water zo lang mogelijk vast te houden

Het bestuur van het waterschap kun je zien als de gemeente. Deze wordt aangestuurd door de dijkgraaf (vergelijk burgemeester), het dagelijks bestuur (vgl. college van burgemeester en wethouders) en het algemeen bestuur (vgl. gemeenteraad).

Meer weten? Kijk op wrij.nl of volg hen op social media.

'Vogel hier vogel daar ... ja, je ziet er veel dit jaar'

Mijn man en ik volgden dit voorjaar samen de cursus 'Basis groen' van IVN Arnhem. De ene avond behandelden we 'Diersporen' en hadden dan op zaterdagochtend excursie om deze in de praktijk te zoeken. En vinden. De informatieve avonden werden gelardeerd met hand-outs, filmmateriaal en live materiaal en hadden alle betrekking op de natuur van Arnhem en omgeving. Over het ontstaan van ons landschap tot aan onze bomen, insecten, waterdiertjes of… vogels.

Dit verslag is een weerslag van mijn puur persoonlijke ervaring van de vogelexcursie in Beekhuizen Velp.

HA, dacht ik bij mezelf, vertel mij wat! Beekhuizen, daar loop, ren en fiets ik al vierentwintig jaar minstens wekelijks doorheen. Ik weet daar alles!

En dus deelde ik mijn 15 medecursisten mee dat ik wel wist waar de ijsvogel zich ophield. Iedereen blij. Op de cursusavond kregen we een vogeldetermineerkaart en op de ochtend van de excursie een A4. Daarop 39 vogelnamen met daarachter kolommen waarin je kon aankruisen welke vogel je hoorde of zag en ook hoe vaak.
Vanaf de parkeerplaats bij het tennisveld liepen we langs de geleide beek het bos in naar de vijver.

"Kijk daar! Een boomklever!" riep iemand. Alle verrekijkers zwenkten in een seconde die kant op toen een ander zei: "ik hoor een tjiftjaf."

Jaja, anderen knikten instemmend. (Ik was nog met mijn verrekijker in gevecht en zocht de boomklever.)

"Daar, een winterkoninkje." "Hee, is dat een specht?"

De waarnemingen volgden elkaar zo snel op dat ik het niet kon bijbenen. In no time had mijn ega de appelvink, glanskop, koolmees, boomklever, boomkruiper, middelste bonte specht en de pimpelmees gehoord en bijna allemaal plus plus gezien. Mijn A4tje was nog indrukwekkend wit. Ik wilde nou ook weleens iets af-vinken!

Toen vroeg iemand mij "Waar zat nou die ijsvogel?"

"Volg mij", zei ik en we liepen in ganzenpas naar díe kant van de vijver met de kleine bosschage in het water. De ijsvogel bleek niet thuis, dus ik vertelde waar we hem ook konden treffen. Maar het hotel voorbij was wat ver lopen. Bovendien ging het langzaam omdat de waarnemingen nog steeds over elkaar heen buitelden. (Heel even dacht ik zelf een merel te horen maar het was een havik.)

Toen speelde ik mijn troefkaart uit. "Ik weet ook een bosuil te zitten. En die zit daar al heel lang." "O, wat leuk! Zullen we daarheen lopen dan." Zo gingen we langs de vijver naar het eerste wildrooster. Ik wees op de drie bomen achter elkaar aan de rechterkant. "Daar in de middelste boom zit een gat. Daar zit ie altijd," zei ik vol vertrouwen.

Elk hief de verrekijker. "Je kunt hem ook met het blote oog zien hoor," zei ik lachend en probeerde mijn blik scherp te stellen.

"Mmm, ik zie niks." "Ik ook niet," klonk het. (Zelf was ik weer wat laat met mijn waarneming). De uil bleek inderdaad ernstig afwezig. Iemand merkte op dat de ijsvogel er ook al niet was geweest…
Ik zag de auto van de boswachter aan komen rijden en voelde de drang hem aan te houden en naar de uil te vragen. "Helaas hebben we een paar dagen terug een dode bosuil gevonden daar langs de afrastering," gebaarde hij, "maar we weten niet of het díe is, of een andere." Teleurstelling klonk uit onze groep.

Samenvattend kan ik zeggen dat mijn medecursisten erg veel vogels zagen en hoorden, behalve natuurlijk de ijsvogel en bosuil. Zelf hoorde ik veel gekrakeel in de bomen maar kon geen enkele vogel determineren. Gezien heb ik niks, nul komma nul. En dat terwijl ik - als ik in mijn eentje door ons bos loop - die boomkruiper, specht, roodborst, sperwer en zanglijster wel zie!

Afijn, luttele dagen daarna lopen manlief en ik in de avond over de Rozendaalse hei. Ik hoor prachtig kwinkeleren.

"Wat zou dat voor vogel zijn", zegt mijn man en hij steekt zijn mobiel de lucht in. "Dat," zeg ik broodjenuchter, "is een leeuwerik." Hij kijkt niet naar mij maar naar zijn schermpje. "Hee, het is een leeuwerik!" zijn blik kruist de mijne. "Veldleeuwerik dan", voegt hij toe.

Ik zeg niks meer (bijna twijfelde ik of het soms de wielewaal was).

Wat is het toch fijn om in mijn uppie in mijn atelier te zijn. Daar komen mijn waarnemingen tot leven in mijn pentekeningen en linosnedes!

Gerrie Cuijpers
Instagram: trueladycolorful

Interesse aanwakkeren

Vraaggesprek met Paul Jongejan

In het kader van het jubileumnummer van KARWIJ hebben we een aantal IVN-leden geïnterviewd. Omdat ik zelf ook vrijwilliger ben in de IVN-tuin vond ik het leuk Paul te bevragen. Paul vertelt dat hij sinds 2011 werkzaam is in de tuin en sindsdien lid is van onze afdeling.

“In 2016 werd ik mede-coördinator. In de jaren daaraan voorafgaand was er al veel overleg tussen de toenmalige coördinator en mij. Voornamelijk over het reilen en zeilen in de tuin en over de werkgroep. Ik had er wel feeling mee,” vertelt hij, “in 2019 ten slotte nam ik het stokje over en werd coördinator.”
Op mijn vraag of Paul ook beroepsmatig bij natuureducatie betrokken is antwoordt hij ontkennend. Wel was hij altijd geïnteresseerd in natuur en biodiversiteit. In 2007 deed Paul veel close-upfotografie van dieren. Sinds hij de coördinatorrol op zich nam, is de educatieve kant uiteraard wel aan de orde. Paul heeft zelf veel geleerd van zijn werk in en voor de tuin. De geneeskrachtige kruidentuin heeft zijn speciale belangstelling (maar ik denk dat hij van alles in de tuin kennis heeft).

Ik vraag of er volgens hem een verschil is tussen natuureducatie vroeger en nu.
“Ik heb het idee dat het vroeger meer determineren en preciseren was. Nu is het meer gericht op waarneming, beleving en ervaring. Zo wordt mijns inziens de interesse aangewakkerd, veel meer dan via de eerdere pedagogische route.” Op mijn vraag of Paul in de toekomst een mooie rol ziet voor KARWIJ als verenigingsorgaan, antwoordt hij volmondig “Ja”. Het magazine hoort erbij en vindt hij heel leuk, al gaat het soms wat ver, als het te technisch wordt bijvoorbeeld.
“Ik heb weleens een artikel geschreven voor het blad. Dat ging over het rottingsproces van de boomstammen die bij de vijver liggen. Dat proces is de basis van het bos. Er lag al een beuk en Natuurmonumenten heeft daar op mijn verzoek ook een eik neergelegd. Deze verging veel sneller dan de beuk maar van alle twee is nog een stuk te zien. Op deze manier verrijk je de omgeving tijdelijk.”
Paul zegt meestal door het magazine te bladeren en te starten met het lezen van iets wat hem dàn pakt. Verder leest hij de KARWIJ meestal door de tijd heen. (Heel anders dan ik, die hem op een avond uitleest.)
Zijn drijfveer als vrijwilliger is een combinatie van het sociale aspect ‘onder natuurmensen zijn’ en de natuur zelf. Het is duidelijk geworden zegt hij, dat kennis, begrijpen en waarderen van de natuur, nog belangrijker is dan vroeger. Zonder dat kàn het niet! Hij hoopt dat de stress en slechte berichten over de toestand van de natuur de vrijblijvendheid verdrijven. Dat mensen het zich gaan aantrekken en vooruit gaan blikken.
“Natuureducatie kan de informatie-maatschappij overleven denk ik. Het biedt veel mogelijkheden. Eerst moet de vraag ontstaan en dan kun je gaan bijdragen. Ook als die vraag uit paniek komt”, meent Paul. Hij ziet wel een rol voor IVN in de toekomst omdat ze in principe onpartijdig is en geen commercieel oogmerk heeft. Of KARWIJ kan blijven bestaan als fysiek blad weet hij niet. Het is ook te downloaden en hij doet dat weleens.

Tot slot vraag ik of Paul nog een leuke anekdote wil delen.
“Ja! We hebben natuurlijk de moestuin. Stan, een collega, houdt deze bij en oogst weleens wat. De oogst deelt hij met ons vrijwilligers. Op een keer was een andere tuincollega er getuige van hoe een vreemde dame de tuin inkwam, regelrecht op een grote bloemkool afstevende en deze oppakte om ermee weg te lopen. ‘Deze tuin is toch van iedereen dus de bloemkool is ook van iedereen’ bleek haar opvatting te zijn. De tuincollega kon het maar net verhinderen maar de dame was erg verontwaardigd dat ze de groente moest inleveren!

Dankjewel Paul, voor deze mooie telefonade.

Tekst: Gerrie Cuijpers

IVN mag meer haar zorgen over de natuur uiten

Ik ontmoet Frans Duermeyer in de theethuin aan de Emmastraat in Velp. Frans is natuurliefhebber in hart en nieren, en veteraan bij IVN: zijn 50e ledenjaar is al ruim verstreken. Afgelopen voorjaar ernstig ziek, heeft zijn conditie zich gelukkig weer flink hersteld. Met voldoening vertelt hij dat hij een dag daarvoor weer een flinke tocht maakte.. Een foto: ”De klokjesgentiaan, mijn favoriet - als ik ook de vlinder, het gentiaanblauwtje erbij zie, word ik echt blij.”

Als lichting-1971 van de natuurgidsencursus toont Frans zijn diploma, nog ongeschonden in een plastic mapje. Naast deze blijk van bekwaamheid passeren nog een handvol vakdiploma’s die hij in zijn beginjaren verwierf: als parkgids, campingbeheerder, handhaver in Den Haag, NP Hoge Veluwe en uiteindelijk als educatief boswachter bij Gelders Landschap (GLK), waar hij van 1999 tot zijn pensionering werkte. “Bij alles moet liefde voor de natuur vooropstaan. Als je die niet hebt, kun je beter iets anders gaan doen. Terecht dat IVN-gidsen veel moeten doen om het papiertje te halen.”
Vanuit persoonlijke interesse, verzorgde Frans ooit als meteoroloog weerberichten voor de radio en een krant. Die interesse is altijd gebleven. Toch maakte hij de keuze voor een groene loopbaan en natuureducatie omdat dit een goede boterham opleverde.
“Toen ik de IVN-gidsenopleiding volgde, was ik nog niet in een groen beroep actief. Het IVN-gidsen was intensief en altijd heel leuk om te doen. Eigenlijk eet ik daarbij van twee walletjes: als Arnhemmer ben ik vooral actief bij IVN Arnhem, en af en toe bij Oost-Veluwezoom. Zo ben ik vaste invalgids en gids ik ook bij stadsboerderij Presikhaaf, de wandeling in de heemtuin is vaste prik.” Frans roemt met name de educatieve waarde van de heemtuin. “Er zijn in Arnhem vrijwilligers die veel met kinderen doen. Paddenstoelen, vlinders, planten. Ik zie daar met de jaren een veranderend publiek komen, dit voorziet duidelijk in een behoefte. De stadboerderij op deze locatie is laagdrempelig en zichtbaar. Met name Lucianne Le Coultre, ook voorzitter van IVN Arnhem, doet daar veel aan.”

“Graag vermeld ik ook dat ik in 1977 de vogelwerkgroep Arnhem en omstreken oprichtte.[1] Daarnaast ben ik gids bij KNNV afdeling Arnhem en leid regelmatig excursies van de zogenaamde studiegroep op dinsdagmorgen.”

Ervoer Frans frictie tussen het beroepsmatige en het vrijwillig gidsen ernaast? “Nee, dat speelde niet. Werk en interesse gingen altijd prima samen, ik splitste dat ook niet. In mijn hele leven zit educatie in mijn bloed, ik organiseerde veel excursies naar andere terreinen van GLK, daar hoorde ik veel dat ik dan zelf weer kon gebruiken bij rondleidingen. Ik denk nog met plezier terug aan Janus het wilde zwijn, bij wandelingen in de Onzalige Bossen kwam het dier geregeld op ons af, het krabde en vrat dan in de buurt van de wandelgroep, van beide kanten was er geen dreiging of angst. Het dier was eigenlijk half-tam!”

“Bij Oost-Veluwezoom was ik in de jaren ’80 lang betrokken bij de werkgroep ROB, Ruimtelijke Ordening en Beleidsbeïnvloeding, en werkte daar samen met André ten Hoedt”, brengt Frans spontaan in. [2]“Zo hielden we ons bezig met aspecten van het weren van autoverkeer op wegen langs de Posbank, en met de toekomst van terrein van steenfabriek De Groot, die eind jaren ’80 gesloten zou worden[3].” Taaie dossiers, we weten er alles van. Het

1 *Vogelwerkgroeparnhem.nl*
2 *Circa 2019 is een poging gedaan deze werkgroep van IVN Oost-Veluwezoom weer leven in te blazen.*
3 *De steenfabriek doofde in 1987 de vuren.*

bewijst maar weer dat lange adem, dossierkennis en netwerken onmisbaar zijn. “We woonden in die jaren heel veel overleggen en raadsvergaderingen bij. Op een gegeven moment werd dat minder, je ziet dat er helaas weinig of zelfs niets verandert.”

“Je had in de beginjaren van de afdeling gidsen en natuurwachters. Natuurwachters, zelf ook opgeleid als gids, hielpen Natuurmonumenten bij toezicht houden in de bossen. Op zondagmiddag, verdeeld over de bossen, assisteerden we de boswachter bij meldingen en handhaving. Na enkele jaren gingen de natuurwachters op in de natuurgidsengroep.”

“KARWIJ vind ik een belangrijk medium, Ik lees het blad bijna helemaal, het is een visitekaartje, dat mag je gerust stellen. Ik vind het met sprongen vooruitgegaan ten opzichte van sommige perioden in het verleden. Alles wordt wel digitaal, maar gaan mensen dat allemaal lezen? Digitaal heb je niets meer ´in de hand´. Het blad mag wat mij betreft blijven, ook op papier. ”

Wat was Frans’ motivatie, het ‘waarom’ toen en nu? “Ik denk dat IVN meer haar zorgen over de natuur moet uiten. Ik denk dat de verandering van klimaat een serieuze dreiging is. We zien het opschuiven van weersystemen naar het noorden, dominerende uitlopers van hogedruk vanuit de Azoren helpen de stabiliteit van het klimaat hier om zeep. Er zit geen afwisseling meer in het zomerweer, er volgt na hitte nu bijv. geen onweer. De opwarming en uitdroging vind ik uiterst zorgwekkend.” Een indringende boodschap vanuit een goede vijftig jaar ervaring en waarneming. Zijn weerkundig inzicht stemt Frans niet optimistisch. “We zien de droogvallende Velperbeek, stervende eiken op de Imbosch met insectenplagen als gevolg. Ik vind dat de IVN-gids, naast educatie en kennisdeling over soorten, meer zorg mag uitspreken over de toestand van de natuur door klimaatverandering, hoe slecht het er bijstaat. Laat de mensen zich maar zorgen maken.” De inzet van de werkgroepen Duurzame Veluwezoom en Waterwerkgroep is wat dat betreft uitgesproken nodig.

Frans deelt een foto van zijn lievelingssoort, de klokjesgentiaan. Het ecologisch aan de plant verbonden gentiaanblauwtje denken we er nog bij. Het is hoopvol als je dat koppel samen ziet.

Tekst: Jeroen Boland

Een verhaal met plaatje, dat blijft je bij

Walter de Wit tref ik bij hem thuis in Doetinchem, in t-shirt met Vliegend hert print. Als pensionado besteedt hij, naast de zorg voor zijn bonsaicollectie, veel tijd aan documenteren, inventariseren en archiveren. Kortom, vastleggen: “Ik bewaar alles.” Je kunt Walter gerust ´natuurhistoricus´ noemen, een wandelende encyclopedie. In zijn domein van documenten, boeken, digitale apparatuur en opslagmedia zie ik veel kastruimte – potentieel past dit op één externe datadrive van 4 terabyte.

De rode draad in Walters natuurbeleving is historisch besef. “Als oud-redacteur van het blad van de Oudheidkundige Kring ken en voel ik het belang van vastleggen van wat vroeger was. Door vertellen bij het natuurgidsen, en door digitaal vastleggen en desgevraagd verspreiden: dat is behoud van het geheugen, het besef van de natuur.”

“Van oorsprong ben ik een techneut. Via een baan bij Gelders Landschap en de wens om meer over natuur te weten schoolde ik om van natuurmedewerker bij GLK. Natuureducatie hoorde bij mijn opleiding via de IVN gidsencursus in Arnhem, geleid door Hein Schimmel. De entomologie excursies vanuit Wageningen met prof. Frankenhuizen en Marius Kolvoort[1] staan me nog goed bij. Je verdiept je in een diersoort en staat daar zomaar een uur bij stil! Zo haalde ik in 1971 het diploma ‘IVN natuurgids´ bij afdeling Arnhem.” Een opleiding met waarde voor het leven, zo blijkt: “Vanaf de start in 1976 als beheerder bij Natuurmonumenten, onder andere vanaf 1980 in NP Veluwezoom, bleef ik tot mijn pensioen in 2005 bij hen in dienst.”

Al snel komt het begrip ‘natuurwachter[2]´ voorbij. “Natuurwachters waren destijds ogen en oren van de natuur. Je moest er een diploma voor halen. Ze werkten samen met handhavers zoals boswachters, in opdracht van en gestructureerd door Natuurmonumenten. Officieel ook met medewerking van de gemeente Rheden en plaatselijke politie. Signaleerde de natuurwacht een overtreding, dan gaf hij dat door aan de beroeps, die kon vervolgens actie nemen. Zowel IVN´ers als professionals waren natuurwachter – zoals de veldwachter van Rozendaal. Er waren zeker acht actieve natuurwachters, op pakweg honderd afdelingsleden.”

1 Van Marius Kolvoorts pentekeningen in het blad Natura van KNNV maakte o.a. KARWIJ dankbaar gebruik

2 Zie chronologisch overzicht KARWIJ op blz 7

“De functie natuurwachter is op den duur opgegaan in die van natuurgidsen, toen kwam de nadruk minder op ´opvoeden´ van publiek en meer op educatie. Bijscholing om als natuurgids vaardigheden en kennis op peil te houden, was puur voor de gidsen.” Die nascholing heet tegenwoordig bijspijkeren, de doelgroep is breder en de drempel lager dan voorheen.

“Ik steunde destijds de IVN-werkgroep Ruimtelijke Ordening en Beleid, of ROB[3], omdat we vanuit Natuurmonumenten soms geen bezwaar konden indienen tegen plannen. Zo konden we toch mede het beleid beïnvloeden. We werkten lange tijd samen met een aantal andere ’groene’ clubs binnen de gemeente Rheden op lastige ruimtelijke dossiers voor behoud van natuur en leefomgeving. Onze man Leen Pols kende alle dossiers, wet- en regelgeving. De IVN-afdeling kon zo in heel wat zaken bij de gemeente het verschil maken.” Taaie materie, langlopende dossiers. Concreet is mijn vraag: welke successen boekte de werkgroep ROB? “Voor de aanleg van dassentunnels onder de Schietbergseweg, en op het dossier ‘terrein Rhederhof’ - ook een slepend dossier dat inmiddels wel is gaan vlotten – ondernamen we veel actie. Aanleg van een vuilstort voor Arnhem in de Stikke Trui[4] is voorkomen met een grote IVN-demonstratie bij het Provinciehuis, evenals de bouw van een hotel op de wildwal. Er zijn veel positieve dingen voortgekomen uit die relatie van IVN met Natuur Monumenten.”

“Ik was, ook als beheerder, altijd IVN-lid. Ik had er geen moeite mee dat te combineren, er was geen belangenconflict of zo. Ik vind – en daar speelt continuïteit van de heemtuin in mee – dat IVN daarna te meegaand is geworden. Er is een angst voor consequenties van al te uitgesproken standpunt over natuurbehoud. Dat heb ik nooit begrepen.”

Wat is de rol van ons blad in de toekomst van natuureducatie? “Wat betreft KARWIJ, ik lees alles. Goeie verhalen en onderwerpen, er valt altijd iets van op te steken. Het moet wel serieus zijn, men moet er wat van leren, het moet liefde voor de natuur bijbrengen. Zorgen dat men betrokken blijft door een goed verhaal, door enthousiasmeren, door mensen te verbazen.

3 Zie ook interview Frans Duermeyer

4 wimpieper.nl/bos-en-natuur-1.html

De uitdaging zit er ook in om mensen te confronteren met zaken in de natuur waarvan ze geen idee hebben dat het bestaan heeft…”

“Iets lezen, dat komt écht bij je binnen. Ik ‘vertel op papier’, met altijd een plaatje - dat blijft je bij. Het lijkt met alle moderne media makkelijk mensen te bereiken: er is veel, alle kennis is bereikbaar, en ook nog eens snel. Op IVN-bijeenkomsten zie je echter publiek van in doorsnee 70 jaar. KARWIJ als manier van informatie delen sluit niet meer aan bij de jonge garde. Je moet wél blijven uitdagen om respons van lezer te krijgen. Uitnodigen om mee te doen, mee te denken. Te reageren.”

“Soms is het bereiken van de jongste generatie wel frustrerend. Hun leercurve is kort, de infodichtheid in hun leefwereld hoog. Zie daar in natuureducatie maar es een weg in te vinden. Mijn stijl is: verhalen, beschrijven, delen vanuit eigen ondervinding. Bijvoorbeeld over het vliegend hert en de aanleg van broeihopen – iets wat ik altijd met veel voldoening heb gedaan.”

Nog geen dag na het interview stuurt Walter mij per wetransfer een flinke dosis info en documentatie. Voor KARWIJ sla ik het op. Wie-weet duikt het op in een verhaal over het vliegend hert in historisch perspectief…

Tekst: Jeroen Boland

Vliegend hert (foto Walter de Wit)

Je moet er wel ìn willen

Tuinvrijwilligers in actie in het water

Op een schitterende zomeravond in juni ben ik in de IVN-tuin te Rheden. Hans Verbaan is bereid tot een gesprek over zijn werkzaamheden. Sinds vijf jaar is Hans vrijwilliger in de tuin en daarvan zorgde hij een kleine vier jaar voor vijver en put.

Bertus van der Kolk legde de vijver aan en droeg zijn kennis en kunde over aan Hans. Terwijl de vogels rondom ons een concert ten gehore brengen, vertelt Hans hoe hij dat deed.

“Bertus zat vol anekdotes over het leven van planten en over bijvoorbeeld de kokerjuffer. Deze verhalen waren heel beeldend en inspirerend. Toen Bertus het werk niet meer kon doen, nam ik het van hem over. Ik vind water gewoon geweldig! De biotoop probeer ik zo optimaal mogelijk te laten functioneren. Ik ga voor maximale diversiteit: zowel planten, dieren als mensen moeten zich hier lekker voelen.”

Alles wat opkomt, komt hier omdat het hier wil zijn

We kijken uit over de vijver met zijn veelheid aan planten, terwijl het avondzonlicht gefilterd door het gebladerte op het wateroppervlak valt. Hans vindt de vijver een beetje spontanere natuur dan een aangelegde tuin. In principe mag alles er groeien, zolang het niet gaat woekeren of overheersen. Want alles wat opkomt is interessant, is zijn standpunt. Exoten moet je natuurlijk proberen te vermijden.

©verzicht vijver

Het kan geen kwaad om af en toe iets te planten om uit te proberen of een nieuwe soort het wil gaan doen. Bijvoorbeeld die oeverplant, de echte koekoeksbloem,” wijst Hans aan, “en de moerasvergeet-me-niet. De kievitsbloem stond er al, daar was Bertus fan van.”

Laten opkomen en weghalen wat teveel is, is Hans’ insteek. Vooral in het water, anders gaat dit verlanden. Bij verlanding ontstaat er verdichting van het worteldek door bijvoorbeeld riet. Dit gaat slib afvangen en daar groeien dan weer andere planten in. Waar eerst water was, ontstaat dan geleidelijk land. Bij de vijver staan een grote gagel en verschillende zeggesoorten. Liesgras, riet en gele lis rukken snel op vanaf de oever. Wie de vijver wil onderhouden, moet er dus echt in om er planten uit te trekken. Dat kan in lieslaarzen maar ook op blote voeten en in korte broek.

Deze vijver is stilstaand water waar regenwater bijkomt. Ik leer dat dat eigenlijk te zuur is en dat daarom de vijver soms met kraanwater wordt aangevuld. Zo blijft het water helder. Er moeten altijd zuurstofplanten aanwezig zijn omdat er anders algen ontstaan. In het late najaar wordt gevallen blad van het water geschept anders komen er ook algen door het teveel aan voedingsstoffen. Kortom, het is best wat werk.

Wat ik ook mooi vind is dat je eigenlijk bezig bent een compositie te maken

Hij vertelt nog over de ringslangen die hier in de tuin voorkomen en over de broeihoop. Deze is aangelegd vlak bij de vijver en opgebouwd uit mest, compost en blad. Tussen de lagen in zijn takken aangebracht voor de toegankelijkheid. Na de paartijd van maart tot april leggen de ringslangen hun eieren in juni en juli in deze broeihoop, waar de temperatuur door het composteren hoger is dan elders. De broeihoop komt de ringslangpopulatie dus ten goede. Er zitten veel kikkers in de vijver, een ideale voedselbron voor de slangen. Behalve deze twee komen hier nog meer dieren voor. Stekelbaars, libelle, bootsmannetje (een wants), schrijvertje, waterspin, schaatsenrijder…

Hans vertelt dat hij ervan houdt te kijken wat de natuur zelf doet en wat de effecten zijn van zijn handelingen. In elk geval wil hij geen preparaten gebruiken en zo weinig mogelijk ingrijpen.

Put met betonrand en veenmos)

“Aan die kant maakte ik eens een heel stuk vrij van planten. Ik dacht dat bij heel hoge waterstand het water daarheen kon lopen en dat het dan misschien moerassig zou worden en er nog andere vegetatie zou opkomen. Dat vind ik nou een leuk experiment, kijken wat er gebeurt. Wie het water wil onderhouden moet vooral enthousiast zijn en een nat pak willen halen. Genieten van dit water.”

Inmiddels wandelen we naar de put die eigenlijk geen put is. Het was de opslagplek voor gras voor het vee gedurende de winter. Nu is het een vijver en ook deze putvijver zit barstensvol leven. Laatst trof ik Joshua de Rijk, mede-vrijwilliger in de tuin net als Hans en ik, op een tropische maandagochtend. Zijn grote laarzen verklapten al wat hij zou gaan doen: afdalen in de put. Hij is degene die - in overleg met tuincoördinator Paul Jongejan - momenteel vijver en put bijhoudt. Ik volgde hem op de hielen, want nieuwsgierig!

Joshua op ladder in put.

Joshua wil het wat overzichtelijker maken zodat de verschillende planten er mooi en goed te onderscheiden bij staan. Het koninginnenkruid, een vrij dominante plant, moet aangepakt. Langs de hele betonnen rand staat moerasspirea dat zich snel verspreidt dus in toom moet worden gehouden. “Dat is het aarvederkruid en daar staat veenmos.” Joshua wijst naar de overkant van de put waar een dikke, groengele begroeiing ligt. “Dat moet ook uitgedund worden.”

Terug naar de zomerse woensdagavond met Hans bij de put. Hij kijkt liefdevol naar het veenmos en zegt dat deze plant vijf keer het eigen gewicht aan water kan vasthouden. En dat Nederland vroeger grotendeels veenland was. “Bertus vertelde dat veenmos in de Eerste Wereldoorlog gebruikt werd om wonden schoon te maken omdat het bijna steriel is.”

Hans wijst me de poelslak en posthoornslak en we zien een enorme donkergroene kikker met een lichte streep midden over zijn kop en rug. Er zeilt een grote libelle over het oppervlak en door het schaafstro. “Daarmee schuurde men vroeger de binnenkant van de melkbussen, want je kan er dus mee schuren”, zegt Hans. (Paul wist nog te vertellen dat er zelfs violen mee werden gepolijst!)

Verder groeit hier rolklaver, waterdrieblad en wateraardbei, tormentil en moeraswederik. En natuurlijk het aarvederkruid, dat oprukt en ingetoomd moet worden. Bij het onderhoud van de put is het veenmos heel belangrijk en heeft een prominente rol. Er komen alleen heel veel andere planten in op, die Hans consequent wilde weghalen om het veenmos mooi zichtbaar en open te houden. Vogels zingen nog steeds en er is een vredige sfeer hier. “Kijk daar, zie je de bijen?” Hans wijst naar de overkant waar bijen komen drinken uit het veenmos en er volledig in verdwijnen. Links van het veenmos groeit een klimop over de rand en bijna tot in het water.

Grote groene kikker

Het veenmos is voor kikkers ook schuil- en overwinteringsplek. Het veen heeft een losse structuur en vriest daardoor nooit ver in. Dat is fijn voor de kikkers met hun dunne vel. Als het warmer wordt zie je ze ook zitten met alleen hun kop eruit, onzichtbaar voor hun prooien en beschermd tegen vijanden.

Paul Jongejan, de coördinator van de IVN-tuin, deelde een bijzondere ervaring met ons, die hij eens had bij de put. Ik vroeg me namelijk af of de kikkers migreren tussen put en vijver. ‘Ik heb er nooit een helemaal gevolgd,’ schrijft Paul. ‘Wel was ik op een hete, broeierige dag, toen het al aardig naar onweer neigde, bij de put. Ik zag hoe alle kikkers opeens naar de zijkant van de put trokken en deze via de klimop verlieten. Waar ze heen gingen zag ik niet ,maar tussen vijver en put zijn ook nog twee cementbakken met water in de grond gebracht. Ook in die bakken zitten vaak kikkers. Mogelijkheden genoeg dus.’

We zijn aan het eind gekomen van de ontmoeting met deze enthousiaste tuinliefhebbers die hun verhaal wilden delen. Door omstandigheden kan Hans helaas put en vijver niet langer onderhouden. Joshua doet dit nu. Maar voel je je aangetrokken tot natuurlijk water en denk je dat daar wellicht een rol is weggelegd voor je? Schroom dan niet! De IVN-tuin Rheden kan mensen zoals jij altijd gebruiken, ook als je groene vingers hebt en *into nature* bent. En het water… daar moet je wel ìn willen!

Waterlelie indammen

Tekst: Gerrie Cuijpers
Beeld: Koen Klein-Leugenmors, auteur

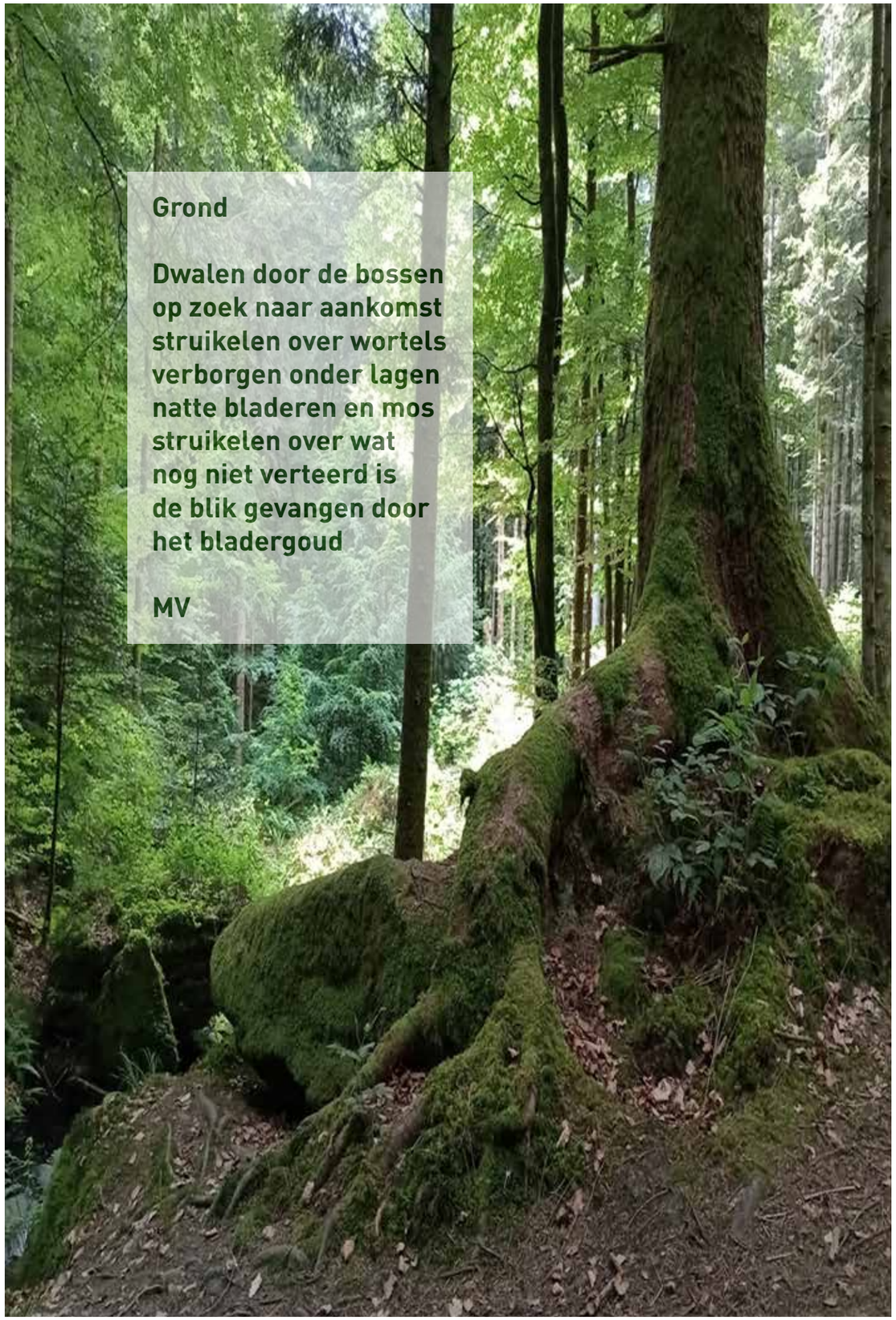

ivn natuur educatie
Oost-Veluwezoom

EXCURSIE- EN WANDELPROGRAMMA

Nadere informatie: zie ivnoostveluwezoom.nl onder ‘Activiteiten’
Adres: De Klaproos Korenbloemstraat 21, Rheden

SEPTEMBER

Zondag 27 september, 14.00 uur
Rozendaalse bos: Park, lanen en bos.
Van gebruik naar meer natuur
Start: P. Kasteel Rosendael, Beekhuizenseweg, Rozendaal

OKTOBER

Maandag 5 oktober, 09.30 uur
Gaan de paddenstoelen ons verrassen?
Start: P. Woodz, Beekhuizenseweg, Velp

Zondag 11 oktober, 14.00 uur
Op paddenstoelensafari
Start: P. Woodz, Beekhuizenseweg, Velp

NOVEMBER

Zondag 1 november, 14.00 uur
Middachten, cultuur en natuur door de eeuwen heen
Start: P. Kasteel Middachten, Smidsallee, De Steeg

Maandag 2 november, 09.30 uur
Herfstverschijnselen
Start: P. Priesnitzhoeve, Priesnitzlaan 23, Laag-Soeren

Zondag 15 november, 13.00 uur
Het leven van de wolf
Start: P. Sterrebos, Zutphensestraatweg, Ellecom

DECEMBER

Maandag 7 december, 09.30 uur
Vreemde boomvormen bij de Carolinahoeve
Start: P. Lappendeken, Diepesteeg, De Steeg

Zondag 27 december, 13.00 uur
Sylvesterwandeling met snert
Start: P. Intermezzo, Burg. Bloemersweg in Dieren

OVERIGE ACTIVITEITEN

Nadere informatie: zie ivnoostveluwezoom.nl onder ´Activiteiten´
Adres De Klaproos: Korenbloemstraat 21 Rheden

Zaterdag 19 september van 10 tot 15 uur
Ledenuitje
Drie verschillende activiteiten dus lunch (aanmelding is gesloten)

Woe 23 sept, 19.30-21.30 uur
Bijspijkeren over wespen: lastig of nuttig?
Met Maureen Glansdorf, Wespenstichting
Locatie: de Klaproos, Rheden

Zaterdag 10 oktober 13.00-17.00 uur
Vrijwilligersdag Natuur in de Buurt
Organisatie: IVN Gelderland
Info en aanmelden: ivn.nl/provincies/gelderland/
Of via de eigen website bij Natuuractiviteiten
NB dit is een activiteit in **Wageningen**

Vragen over een wandeling, scholenwerk, of rondleiding in de IVN-tuin:
excursies@ivnoostveluwezoom.nl
scholen@ivnoostveluwezoom.nl
ivn-tuin@ivnoostveluwezoom.nl

PROGRAMMA SAMENWERKENDE ORGANISATIES

knnv.nl/arnhem
ivn-eerbeek.nl
ivn.nl/afdeling/arnhem/natuuractiviteiten